

Jan Sobieski

Jan III Sobieski
Polski król w Wiedniu

winterpalais

Bogato wyposażony pałac mieszkalny i reprezentacyjny, zbudowany pierwotnie dla księcia Eugeniusza Sabaudzkiego, został w XVIII wieku nabyty przez cesarową Marię Teresę. Początkowo wykorzystywano go dla celów kamery dworskiej, później zaś przekształcono w siedzibę ministerstwa finansów. Obecnie pałac, uznawany za perłę architektury barokowej, funkcjonuje jako świątynia kultury i sztuki. W jego reprezentacyjnych pomieszczeniach odbywają się wystawy sztuki dawnej i współczesnej.

Sale wystawowe

- Sobieski. Zarys postaci
- Sobieskiego droga do korony
- Sobieski w gronie rodzinnym
- Sobieski jako patron sztuk i nauk I
- Sobieski jako patron sztuk i nauk II
- Sobieski, bitwa pod Wiedniem i zmagania pomiędzy Ligą Świętą i Imperium Osmańskim
- Jan III Sobieski wraca spod Wiednia królewskie trofea i wota w świątyniach Polski
- Ku chwale Jana III. Przykład Le Puy-en-Velay

Jan III Sobieski

Kalendrium

- 1629 Jan Sobieski przyszedł na świat 17 sierpnia w Olesku (dzisiejsza Ukraina). Jego rodzicami byli Jakub Sobieski i Teofila z Daniłowiczów Sobieska.
- 1641 Urodziła się Maria Kazimiera de la Grange d'Arquien przyszła żona Jana Sobieskiego.
- 1646 Jan Sobieski i jego starszy brat Marek wyruszyli w trwającą dwa lata podróż edukacyjną po Europie, podczas której poznali niemieckie miasta, Niderlandy, Francję, Anglię. Prawie rok bracia spędzili w Paryżu. Ojciec Sobieskich umarł 13 czerwca.
- 1648 Jan i Marek Sobiescy udali się w drogę powrotną do Polski, aby rozpocząć służbę wojskową w czasie powstania Chmielnickiego.
- 1649 Dwa dni przed dwudziestymi urodzinami, 15 sierpnia, pod Zborowem, Jan Sobieski przeszedł swój chrzest bojowy.
- 1652 Brat Jana Marek dostał się po bitwie pod Barohem w niewolę i został ścięty na rozkaz Bohdana Chmielnickiego.
- 1654 Poselstwo Jana Sobieskiego do Stambułu. W czasie tej podróży Sobieski miał okazję doskonalić znajomość języka tureckiego.
- 1655 W Warszawie Sobieski poznał Marię Kazimierę, dwórkę królowej Ludwiki Marii Gonzagi.
- Wybuchła wojna polsko-szwedzka. Sobieski, podobnie jak wielu innych przedstawicieli szlachty wypowiedział posłuszeństwo polskiemu królowi Janowi II Kazimierzowi i złożył przysięgę na wierność królowi szwedzkiemu Karolowi X Gustawowi. Przez kilka miesięcy walczył w szeregach szwedzkich zdobywając cenne doświadczenia militarne w jednym z najbardziej nowoczesnych armii w owym czasie.
- 1656 Jan Sobieski otrzymał z rąk króla Jana II Kazimierza pierwszą godność wojskową – chorążego koronnego. Był to symboliczny akt wybaczenia Sobieskiemu wcześniejszego aliansu z Karolem X Gustawem.
- 1659 Sobieski wziął po raz pierwszy udział w sejmie w charakterze posła.
- 1661 27 listopada zmarła matka Jana Sobieskiego.
- 1665 Jan Sobieski został mianowany marszałkiem wielkim koronnym, obejmując urząd po cenionym przez niego Jerzym Sebastianie Lubomirskim, który stanął na czele opozycji w konflikcie wewnętrznym skierowanym przeciwko królowi.
- 14 maja Jan Sobieski i pozostająca w żałobie Maria Kazimiera de la Grange d'Arquien zawarli potajemny ślub. Pierwszy mąż Marii Kazimiery Jan „Sobiepan” Zamoyski zmarł 7 kwietnia. Oficjalny ślub z Sobieskim odbył się 5 lipca w Warszawie. Sakramentu małżeństwa udzielił im nuncjusz papieski Antonio Pignatelli, późniejszy papież Innocenty XII.

- 1666 Sobieski otrzymał nominację na urząd hetmana polnego koronnego. Rozegrała się bitwa pod Mątwanami stoczona z rokoszanicami dowodzonymi przez Jerzego Sebastiana Lubomirskiego, w której Jan Sobieski – walcząc w armii królewskiej – niemal zginął.
- 1667 W Paryżu urodził się najstarszy syn Sobieskich, Jakub. Jego rodzicami chrzestnymi zostali król Francji Ludwik XIV oraz królowa Anglii Henrietta Maria.
- 1668 Jan Sobieski otrzymał z rąk króla Jana Kazimierza najwyższą godność wojskową w Rzeczypospolitej – buławę wielką koronną. Piastując urząd marszałka wielkiego koronnego, pierwszy urząd ministerialny, stał się zarazem głównodowodzącym wojsk polskich – hetmanem wielkim koronnym. Była to sytuacja bezprecedensowa.
- 1673 Jan Sobieski pokonał wojska tureckie w bitwie pod Chocimiem. Dzień wcześniej zmarł urzędujący król Polski, Michał Korybut Wiśniowiecki.
- 1674 Jan Sobieski został wybrany na króla Polski. Król-elekt odłożył jednak koronację w obliczu wojennej kampanii z Turcją. Otrzymała się ona dopiero 2 lutego 1676 roku w katedrze na Wawelu.
- 1676 Krótko po koronacji urodziła się córka Sobieskich, Teresa Kunegunda.
- 1677 Jan III Sobieski nabył wieś Milanów i w kolejnych latach polecił architektowi i mistrzowi budowlanemu Agostinowi Vincenzo Locciemu wzniesienie tu w miejscu skromnej posiadłości wiejskiej barokowej letniej rezydencji. *Villa Nova* otrzymała spolonizowaną nazwę Wilanów.
- Urodził się Aleksander Benedykt, drugi syn Sobieskich.
- 1680 Na świat przyszedł Konstanty Władysław Sobieski.
- 1682 Jerzy Eleuter Szymonowicz-Siemiginowski, nadworny malarz Jana III, otrzymał pierwszą nagrodę w dziedzinie malarstwa w konkursie Akademii Świętego Łukasza w Rzymie, renomowanej europejskiej uczelni sztuk pięknych.
- 1683 Jan III Sobieski zawarł przymierze z cesarzem Leopoldem I skierowane przeciwko Imperium Osmańskiemu. 18 lipca wyruszył z Wilanowa w kierunku Wiednia. Koncentracja wojsk nastąpiła w Krakowie. Towarzyszył mu najstarszy, 15-letni syn Jakub. Wielkie zwycięstwo pod Wiedniem miało miejsce 12 września. Po kolejnych bitwach kampanii Jan III spotkał się z małżonką, Marią Kazimięą dopiero 15 grudnia w Starym Sączu.
- 1684 Jan III Sobieski przystąpił do Ligi Świętej i otrzymał od papieża Innocentego XI tytuł honorowy „Defensor Fidei” (obrońca wiary).
- 1696 Jan III Sobieski zmarł 17 czerwca w wieku 66 lat w Wilanowie.

1 Malarz nieustalony (Rzym?), Portret Jana III na koniu, ok. 1704

Od 1674 do 1696 roku Jan III Sobieski rządził Rzeczpospolitą Obojga Narodów jako elekcyjny król polski i wielki książę litewski. Za czasów swojego poprzednika, króla Jana Kazimierza Wazy, Sobieski stopniowo zdobywał kolejne stopnie wojskowe aż do roku 1668, kiedy to powierzono mu dowództwo nad wojskiem, a tym samym uznano za najbardziej wpływowego człowieka w państwie zaraz po królu. Odniesione w 1673 roku pod Chocimiem decydujące zwycięstwo kierowanej przez Sobieskiego armii polsko-litewskiej nad Osmanami zapewniło mu ostatecznie wybór na króla.

Apoteoza Jana III jest jednym z najpopularniejszych wariantów przedstawiania króla w jego bogatej ikonografii. Monarcha został ukazany w antykizującej zbroi, lamparcim płaszczu oraz w szyszaku z motywem lwiej paszczy i zwieńczeniem w kształcie orła. W rękę trzyma regiment. Nad jego głową unosi się Fama z trąbą, do której przymocowany jest propecz z napisem w języku włoskim, głoszącym, że król zwyciężył w bitwie pod Wiedniem.

Henri Gascar, Portret rodziny Jana III Sobieskiego, 1691

W centrum kompozycji znajduje się owalny portret Jana III Sobieskiego, umieszczony na postumencie przykrytym lamparcią skórą. Obramowany wieńcem laurowym obraz ukazuje króla w zbroi i spiętym na ramieniu czerwonym płaszczu. Wokół portretu zgromadzeni są członkowie rodziny: z lewej strony portret trzyma najstarszy syn Jakub, z prawej Aleksander, a po lewo stoi najmłodszy syn – Konstanty. Za Aleksandrem przedstawiono królową Marię Kazimierę z córką Teresą Kunegundą.

Tylko trzech synów i jedna córka pary królewskiej osiągnęło wiek dorosły. Wbrew panującym w owych czasach zwyczajom, dzieci Sobieskich dorastały na dworze w ścisłym kontakcie ze swoimi rodzicami; wspólne działania i codzienna bliskość charakteryzowały ich życie rodzinne.

Zleceniodawcą obrazu był przypuszczalnie kardynał Toussaint de Forbin-Janson, warszawski ambasador króla Francji Ludwika XIV, i biskup Beauvais, który popierał kandydaturę Sobieskiego na polski tron. To właśnie na jego życzenie artysta mógł przedstawić króla w antycznej stylizacji, czyli w zbroi i wieńcu laurowym. Liście lauru, przynależnego z reguły zwycięzcom, występują zatem dwukrotnie – na obrazie i w jego obramowaniu. Również lamparcia skóra należy do atrybutów bohaterskiego wodza.

3

Bernardo Bellotto zw. Canaletto, Pałac w Wilanowie od strony południowej, 1777

Obraz przedstawia ulubioną siedzibę Sobieskich, czyli ich letnią rezydencję w Wilanowie, która wówczas leżała poza Warszawą, a dziś znajduje się w granicach stolicy Polski.

Skromna wiejska siedziba była przekształcana w reprezentacyjną letnią rezydencję barokową w kilku fazach. Program ikonograficzny pałacu, który powstał przy współudziale monarchy, gloryfikował cechy właściciela i jego małżonki, ukazując ich jako idealną parę władców pokojowej i dobrze prosperującej Rzeczypospolitej polsko-litewskiej. Znajdujący się w centrum miasta Zamek Królewski na obrazie został przedstawiony na wzgórzu, przy lewej krawędzi dzieła.

Obraz stanowi jeden z dwudziestu dwóch widoków Warszawy i okolic, które Bernardo Bellotto namalował na zamówienie króla Stanisława Augusta w latach 1767–1780. Obrazy te zostały następnie umieszczone na Zamku Królewskim w Warszawie, w sali wówczas zwanej Prospektową, a obecnie Canaletta. O tym, jak ważna dla Stanisława Augusta była rezydencja wilanowska, tak ściśle związana z królem Janem III, przekonuje fakt, że wśród wspomnianego cyklu widoków aż cztery przedstawiają pałac i jego bezpośrednie otoczenie. Żadne inne miejsce nie zostało uhonorowane w ten sposób.

4

Malarz nieustalony (Polska), Portret Jakuba Sobieskiego, ok. 1640/46

5

Malarz nieustalony (Polska), Portret Teofili z Daniłowiczów Sobieskiej, matki króla Jana III Sobieskiego, koniec XVII w.

Jakub Sobieski, ojciec króla Jana III Sobieskiego, został przedstawiony w tradycyjnym polskim stroju szlacheckim: długim czerwonym żupanem z rzędem guzików oraz płaszczu podbitym futrem. Podczas gdy lewa ręka mężczyzny spoczywa na rękojeści broni, prawa prawie niedostrzegalnie dotyka zielonego sukna na stole. Z tego gestu, który nie wynika z potrzeby podparcia, wypływa stabilna sylwetka portretowanego – pewnego siebie i świadomego swojej pozycji szlachcica. Jakub Sobieski był bardzo wykształconym człowiekiem oraz prominentnym politykiem, piastującym w Rzeczypospolitej Obojga Narodów najwyższe urzędy publiczne. Wiosną 1646 roku, krótko przed swoją śmiercią, został mianowany kasztelanem krakowskim przez króla Władysława IV Wazę.

Teofila Sobieska, matka króla Jana III Sobieskiego, została przedstawiona w stroju żałobnym, który nosiła po śmierci swojego ukochanego syna Marka w 1652 roku. Po przegranej bitwie z Tatarami pod Batohem brata przyszłego króla wzięto do niewoli i ścięto. Teofila Sobieska była wnuczką wybitnego polskiego wodza Stanisława Żółkiewskiego, poległego w czasie odwrotu po zakończonej klęską bitwie stoczonej przez Polaków z armią turecko-tatarską pod Cecorą. W tradycji polskiej – podtrzymywanej przez rodzinę – Żółkiewski uchodził za wzorowego żołnierza i obywatela. Jego kult miał również odegrać znaczną rolę w wychowaniu młodego Sobieskiego, prawdopodobnie za sprawą jego matki.

Daniel Schultz, Portret króla Jana Kazimierza, ok. 1659

Daniel Schultz, Portret królowej Ludwiki Marii, przed 1667

Król Jan Kazimierz ze szwedzkiej dynastii Wazów zasiadł na polskim tronie od 1648 roku i abdykował dwadzieścia lat później. Na obrazie został przedstawiony zgodnie z kanonem obowiązującym w malarstwie europejskim od połowy XVI wieku jako władca-wojownik. W ostatnich latach panowania Jana Kazimierza Jan Sobieski zdołał jako jego zwolennik zrobić błyskotliwą karierę.

Ludwika Maria Gonzaga od 1646 roku była żoną króla Władysława IV, a po jego śmierci zawarła drugie małżeństwo z jego bratem, królem Janem Kazimierzem, które trwało do 1667 roku. Była to aktywna i energiczna kobieta z ambitnymi planami politycznymi. Po śmierci swojego pierwszego małżonka przyczyniła się do wyboru jego brata na króla w zamian za obietnicę małżeństwa. Jedną z jej dam dworu, Maria Kazimiera de la Grange d'Arquien, poślubiła ostatecznie Jana Sobieskiego. Na obrazie królowa została przedstawiona w półpostaci, w czarnej sukni z koronkowym białym kołnierzem i takimiz mankietami. Jej prawa dłoń spoczywa na koronie stojącej na stoliku obok.

Jan van Huchtenburgh, Bitwa pod Chocimiem,

4. ćw. XVII w.

Na obrazie przedstawiono panoramę dwudniowej bitwy stoczony 10 i 11 listopada 1673 roku między wojskami Rzeczypospolitej, pod dowództwem hetmana i późniejszego króla Jana Sobieskiego, a armią turecką kierowaną przez Husseina Paszę, która zajęła twierdzę Chocim. Na pierwszym planie widać hetmana podczas decydującego szturm, na białym koniu, z uniesioną buławą. Na dalszym planie widoczny jest zniszczony pod ciężarem uciekających most pontonowy, stanowiący jedyną drogę odwrotu dla cofających się wojsk Husseina Paszy. Na drugim brzegu rzeki, u stóp twierdzy, rozciąga się obóz turecki. Dzięki atakowi polskiej armii udało się przerwać obronę turecką i odzyskać Chocim.

Zamek chocimski został tu ukazany stosunkowo wiernie. Zleceniodawcą płótna był prawdopodobnie sam polski król Jan III Sobieski, jako że zwycięstwo chocimskie utoroowało mu drogę do tronu. Nie można wszak wykluczyć, że panorama namalowana została dla księcia Eugeniusza Sabaudzkiego, dla którego Jan van Huchtenburgh tworzył obrazy innych znanych bitew.

9

Malarz nieustalony (Polska), Portret trumienny Elżbiety z Sobieskich Gorzeńskiej, ok. 1698

„Konterfekty osoby nieboszczykowej”, jak nazywano niegdyś portrety trumiennie, stanowią niezwykle przykładowy przykład malarstwa portretowego. W Rzeczypospolitej XVII i XVIII wieku cieszyły się one wielką popularnością. Umieszczane były u wezłowania trumny, z czym wiązał się też ich charakterystyczny sześć- bądź ośmioboczny kształt. Zmarłych przedstawiano na nich bardzo realistycznie, zawsze z otwartymi oczami, aby sportretowany mógł symbolicznie uczestniczyć we własnym pogrzebie. Portrety malowano farbami olejnymi, najczęściej na blasze miedzianej, ołowianej lub cynowej. Tło na wizerunkach jest zazwyczaj gładkie, zgodnie z średniowieczną tradycją ukazywania wieczności.

Elżbieta Gorzeńska była córką Barbary i Ludwika Sobieskich, należących do spokrewnionej z królem gałęzi rodu. Na portrecie trumiennym namalowana została w bordowej sukni ze stosunkowo dużym, obszytym koronką, dekoltem. Na dekoracyjność przedstawienia wpływa także modna w końcu XVII wieku, wysoko upięta fryzura z włosami spiętrzonymi nad czołem i lokami na skroniach oraz nałożony na nią ozdobny, koronkowy czepek typu *fontange*.

10 Andreas Stech (?), Jan III Sobieski, król Polski, ok. 1680/90

Król Jan III Sobieski został przedstawiony jako rzymski władca i wódz – w karacenowej zbroi i purpurowym paludamencie. W ręku trzyma regimant, a jego głowa przystrojona jest w wieniec laurowy. Naramiennik w formie lwiej paszczy ma symbolicznie odwoływać się do odwagi mitycznego półboga Herkulesa.

Podgolona czupryna, sumiaste wąsy i karacenowa zbroja króla nawiązują do tradycji sarmackiej. Sarmatyzmem nazywano w XVII i XVIII wieku fenomen kultury polskiej szlachty, która swoje pochodzenie wywodziła od starożytnego ludu Sarmatów. Jednym z widocznych symboli tej kultury jest zbroja karacenowa. Jej duża popularność przypadła na czas rządów Jana III Sobieskiego, którego liczne portrety w takiej właśnie zbroi powstały pod koniec XVII wieku. Karaceny, składające się z nachodzących na siebie nitowanych łusek stalowych mocowanych na skórzanym podkładzie, nawiązują swoim wyglądem do starożytnych zbroi, które były używane między innymi przez Sarmatów w okresie od III do I wieku p.n.e. Zbroja karacenowa jest również zaprezentowana na wystawie.

11 Jerzy Eleuter Szymonowicz-Siemiginowski, Portret królowej Marii Kazimierzy z dziećmi, ok. 1684

Powstały krótko po bitwie wiedeńskiej obraz wymownie pokazuje ambicje polityczne Jana III Sobieskiego. Jego małżonka, królowa Maria Kazimiera, została tu przedstawiona jednocześnie jako matka bogów i założycielka nowej dynastii Sobieskich. W czasie częstych nieobecności króla, Maria Kazimiera niejako „zastępowała” go w sprawach państwowych. Sobieski informował ją także na bieżąco o działaniach na obszarach wojennych, ufając, że wykorzysta ona te wiadomości w ojczyźnie dla dobra rodziny.

Wymyślną scenierię wokół Marii Kazimierzy współtworzą atrybuty cnót – na przykład symbolizujący siłę i odwagę lew koło Aleksandra i Konstantego. Czerwony płaszcz najstarszego syna, Jakuba, oraz orzeł obejmujący skrzydłami jego i królową Marię Kazimierę miały wyrażać nadzieje rodziny, że Jakub zastąpi ojca na tronie. „Obecność” Jana Sobieskiego zaznaczona została w tle przedstawienia, w formie popiersia króla z wieńcem laurowym.

Obraz stanowi jeden z najwspanialszych portretów barokowych zarówno w oeuvre Jerzego Eleutera Szymonowicza-Siemiginowskiego, jak i w całym malarstwie XVII-wiecznej Rzeczypospolitej. Dopracowana kompozycja i kolorystyka oraz nienaganny rysunek dobitnie przekonują o gruntownym wykształceniu artysty, zdobytym w rzymskiej Akademii Świętego Łukasza.

Scena biblijna rozgrywa się na tle idyllicznego pejzażu. Święty Jan wygłasza kazanie do małej grupy słuchaczy. Do jego atrybutów zaliczają się krzyż i baranek. Obraz jest repliką – bardzo możliwe, że autorską – dzieła znajdującego się w bocznym ołtarzu kościoła Kamedułów na Bielanych w Krakowie.

Artysta, wysłany przez króla Jana III na studia do Rzymu, został przyjęty do Akademii Świętego Łukasza i odznaczony przez papieża Innocentego XI orderem. Do śmierci króla Jana III Reisner pozostawał jego nadwornym malarzem i był – obok Jerzego Eleutera Szymonowicza-Siemiginowskiego – najwybitniejszym przedstawicielem rzymskich tendencji w malarstwie polskim końca XVII wieku.

Nie mamy co prawda dowodów źródłowych, że Jan III ufundował sygnowaną wersję dzieła Reisnera, zachowaną na Bielanych, ale wydaje się to bardzo prawdopodobne. Monarcha przed bitwą wiedeńską odwiedził świątynię kamedułów, gdzie modlił się o zwycięstwo. Ofiarowanie klasztorowi na Bielanych obrazu przedstawiającego królewskiego patrona mogło mieć charakter wotywny.

13 Malarz nieustalony, Portret Marii Kazimierzy d'Arquien, 3. ćw. XVII w.

Maria Kazimiera, z domu d'Arquien, pochodziła ze starego, ale zubożałego francuskiego rodu szlacheckiego. Jako dziecko przybyła do Polski z dworem Ludwika Marii Gonzagi, żony poprzednika Sobieskiego, króla Jana Kazimierza. Jan Sobieski i Maria Kazimiera poznali się w roku 1655 na dworze królewskim w Warszawie. Jednak ze względów politycznych młoda szlachcianka została wydana za męża najpierw za Jana „Sobiepana” Zamoyskiego. Krótco po jego śmierci, w 1665 roku, poślubiła swoją wielką miłość, Jana Sobieskiego.

Na portrecie Maria Kazimiera ma na sobie luźną, niebieską suknię, jest przedstawiona w swobodnej pozie – przechylona lekko w prawo, głowę wspiera na lewej ręce; długie, ciemne włosy opadają jej na ramiona. Młody wiek oraz brak atrybutów władzy monarszej wyznaczają datę powstania portretu na czas, gdy Maria Kazimiera była jeszcze żoną Jana „Sobiepana” Zamoyskiego, lub na wczesny okres jej małżeństwa z Janem Sobieskim.

Maria Kazimiera była nie tylko ukochaną żoną, lecz także ważną polityczną partnerką swojego męża. Do jej zadań należało rozpowszechnianie w całym kraju wiadomości o sukcesach króla w celu osiągnięcia wspólnych celów politycznych. Najważniejszym z nich, zapewne już od momentu koronacji, a z pewnością po zwycięskiej bitwie pod Wiedniem, było długie panowanie dynastii Sobieskich na polskim tronie.

Ferdinand van Kessel, Europa, 1689

Ferdinand van Kessel, Ameryka, 1691

Malarz flamandzki Ferdinand van Kessel wykonał cykl obrazów dla polskiego dworu. Obie alegorie kontynentów, *Europa* i *Ameryka*, należą do serii prezentującej cztery znane wówczas lądy, którą antwerpczyk stworzył na wzór dzieł swojego ojca Jana van Kessela.

Szesnaście niewielkich tablic miedzianych z widokami miast umieszczono we wspólnej ramie dookoła namalowanego na płótnie obrazu przedstawiającego alegorię jednego z kontynentów. Jednak na wedytach głównej roli nie odgrywają miasta, lecz zwierzęta – po części typowe dla danego kraju, a po części całkowicie fantastyczne.

Kontynent europejski został scharakteryzowany przez zaprezentowane na głównym obrazie przedmioty wskazujące na katolicyzm, sztukę (wojenną), naukę i erudycję. Wydaje się, że niewiele wówczas wiedziano o Ameryce, ponieważ na poświęconym jej obrazie prawie nie przedstawiono oryginalnych obiektów Nowego Świata.

Treść obu alegorii Ferdinand van Kessel dopasował do polskiego króla. Na ścianie w tle *Ameryki* widoczny jest herb Sobieskiego ze skrzyżowanym mieczem, berłem i koroną na tle dostrzeganego tylko w zarysie płaszcza heraldycznego. Ferdinand van Kessel skonkretyzował też wizerunek Europy przez dodanie akcentów politycznych, umieszczając na obrazie aktualnych przedstawicieli władzy państwowej i kościelnej: cesarza Leopolda I, jego synów oraz papieża Innocentego XI. W tle widoczne są także godła ważnych mocarstw europejskich, w tym polsko-litewskiej Rzeczypospolitej Obojga Narodów.

16 Daniel Schultz, Portret Jana Heweliusza, astronoma, browarnika i rajcy Starego Miasta w Gdańsku, 1677

Reprezentacyjny portret ukazuje gdańskiego astronoma w jego gabinecie. Heweliusz siedzi za stołem przykrytym kobiercem, w rękę trzyma pióro. Na stole leżą rękopisy i kałamarz, a obok stoi globus nieba. Te atrybuty informują o charakterze pracy i cechach dobrego obserwatora. Obraz wskazuje na rolę astronomii, która służyć powinna poznaniu dzieła Stwórcy.

W Janie III Sobieskim naukowiec znalazł hojnego mecenasa, który nieraz odwiedzał go w pracowni, okazując żywe zainteresowanie postępaniami jego prac. Jan Heweliusz przez lata obserwował gwiazdy, aby wydać katalog astronomiczny i atlas nieba, który przedstawiałby gwiazdozbiory obydwu półkul – nieba północnego i południowego. W roku 1683 rysunki gwiazdozbiorów były gotowe, jednak zostały one opublikowane dopiero pośmiertnie w 1690 roku pod tytułem *Firmamentum Sobiescianum* w księdze *Prodromus astronomiae cum Catalogo fixarum et Firmamentum Sobiescianum*. Znalazły się tam także gwiazdozbiory opisane po raz pierwszy, których nazwy z częściowymi zmianami obowiązują do dziś. Jeden z gwiazdozbiorów Heweliusz poświęcił monarsze i nazwał na jego cześć *Scutum Sobiescianum* (Tarcza Sobieskiego).

Martino Altomonte, Odsiecz Wiedeńska 12 września 1683, 1685

Martino Altomonte należy do prekursorów dojrzałego baroku austriackiego. Dla księcia Eugeniusza Sabaudzkiego stworzył freski w Sali Marmurowej i w Sypialni Paradnej Dolnego Belwederu. Zanim Altomonte przybył w 1700 roku do Wiednia, przez ponad dekadę żył i tworzył w Rzeczypospolitej, gdzie pracował również dla Jana III Sobieskiego. Polski król zlecał Altomontemu przede wszystkim dzieła batalistyczne i portrety.

Altomonte ukazał króla Jana III Sobieskiego na pierwszym planie w ozdobnej zbroi. Król kieruje natarciem zbrojnej jazdy na Osmanów, zmuszając ich do ucieczki. Z tyłu widoczny jest obóz z namiotami Turków. W tle oddziały sprzymierzone nacierają ze stoków Kahlenberga, podczas gdy samo miasto z trudem broni się przed armią osmańską.

Altomonte z wielką starannością przedstawił szczegóły placu bitewnego, takie jak broń, wyposażenie jeździeckie, zbroje i namioty. Artysta mógł widzieć te przedmioty wśród zdobyczy wojennych na dworze Sobieskiego i sporządzić ich szkice. Jego obszerne rysunki studyjne zachowały się w szkicowniku, przechowywanym w klasztorze w Melku. Zaprezentowany na wystawie wielkoformatowy rysunek piórką stanowi bezpośrednią podstawę do szkicu olejnego. Na pierwowzorze Jan III Sobieski trzyma w ręku szablę, która na obrazie została zastąpiona buławą.

19

Malarz niestabilny, Portret Kara Mustafy, XVIII w.

20

Malarz niestabilny, Portret króla Jana III Sobieskiego, XVIII w.

Niewielkie portrety przedstawiają dowódców opozycyjnych sił w czasie bitwy pod Wiedniem w 1683 roku. Na jednym znajduje się postać Jana III w futrzanej czapie z klejnotem i piórem, odzianego w karacenie i narzuconą na nią delię. Wizerunek Kara Mustafy jest zaś oparty na rycinie z roku 1604, która nie przedstawia jednak osmańskiego wielkiego wezyra, lecz Zainala Khana (Synala Chaena), ambasadora perskiego na dworze cesarza Rudolfa II w Pradze. Przemawiają za tym zarówno ogólna kompozycja, jak i różne detale wyglądu. Kara Mustafa został z rozkazu sułtana Mehmeda IV zgładzony jeszcze w 1683 roku po przegranej bitwie pod Wiedniem.

Chociaż oba portrety oparte są na różnych wzorach, to nie możemy wątpić, że portret Kara Mustafy to *pendant* do portretu króla Jana III. Niewielki format sugeruje, że obrazy mogły być częścią większej kompozycji, złożonej np. z serii portretów bohaterów bitwy pod Wiedniem. Niewątpliwie stanowią one znakomity przykład sławy, w tym wypadku zapewne już pośmiertnej, Jana III jako pogromcy Imperium Osmańskiego pod Wiedniem, czy szerzej – oddźwięku wiedeńskiej bitwy na kontynencie europejskim.

Malarz nieustalony, Portret Stanisława Jana Jabłonowskiego, 4. ćw. XVII w.

Stanisław Jan Jabłonowski został ukazany do bioder, w płytowej zbroi, z rysią skórą owiniętą wokół pasa; w prawej ręce trzyma buławę, lewą wskazuje znak hetmański. Obraz powstał najprawdopodobniej po zwycięskiej kampanii chocimskiej z 1673 roku – Jabłonowski dowodził wówczas husarią, której atak przyczynił się do zdobycia twierdzy. Mianem husarii określa się ciężką jazdę, która w zmasowanym ataku rozbijała wrogie oddziały i zmuszała je do odwrotu. Największe zwycięstwo husaria odniosła w 1683 roku w bitwie pod Wiedniem pod wodzą króla Jana III Sobieskiego.

Stanisław Jan Jabłonowski był wybitnym polskim wodzem, który zasłużył się w kampanii moskiewskiej (1663–1664), a zwłaszcza w wojnach Rzeczypospolitej z Turcją. Jako zwolennik polityki profrancuskiej pozostawał w ścisłym związku z dworem królewskim – początkowo Jana Kazimierza i Ludwiki Marii Gonzagi, a potem Jana III Sobieskiego, z którym łączyła go długotrwała przyjaźń, pielęgnowana tak na polu wojskowym, jak i politycznym.

Turcja i Polska, Kapa, XVI/XVII w. (przed 1683) oraz koniec XVII do XIX w.

Kapa została uszyta z tkaniny o czerwonym tle i imponującym srebrnym wzorze z zielonymi okonturowaniami, na który składają się rzędy mijających się naprzemiennie, dużych przestylizowanych goździków z małymi parami listków ułożonymi poziomo. Te motywy dekoracyjne były bardzo popularne w Imperium Osmańskim już od XVI wieku, dlatego nie można ściślej określić daty powstania tkaniny.

Prawdopodobnie Jan III Sobieski podarował kapę kaplicy św. Jan Kantego przy kościele śś. Katarzyny i Małgorzaty w leżących w południowej Polsce Kętach. Kanonizowany w 1767 roku Jan Kanty był księdzem diecezji krakowskiej i profesorem teologii na krakowskim uniwersytecie. Jego przydomek Kanty wywodzi się od zlatynizowanej nazwy miejsca urodzenia, Kęt. Jan III Sobieski otaczał świętego szczególnym kultem już w okresie swoich studiów w Krakowie. Tradycja mówiąca o ofiarowaniu tkaniny przez Jana III po bitwie wiedeńskiej wydaje się więcej niż prawdopodobna. Po odsieczy wiedeńskiej monarcha podarował także ważne wota do grobu św. Jana Kantego w kościele św. Anny w Krakowie.

23 Polska, „Znak hetmański“ króla Jana III Sobieskiego, używany w czasie bitwy pod Wiedniem, przed 1683

Słowo „hetman” wywodzi się od niemieckiego określenia „Hauptmann”. W Rzeczypospolitej hetman był mianowanym przez króla naczelnym wodzem wojsk.

Zachowany fragment znaku ma formę wąskiego skrzydła, osadzonego na drzewcu, pokrytego kilkoma rzędami krótkich metalowych piór. Uzupełniono je rzędem piór orlich, bezpośrednio pod którymi umieszczona była kita z piór strusich. Znak towarzyszył Janowi III Sobieskiemu w bitwie pod Wiedniem, a na obrazach bitewnych Martina Altomontego widać go obok króla.

Według źródeł archiwalnych królewicz Jakub Sobieski ofiarował klasztorowi Paulinów na Jasnej Górze tzw. „buńczuk królewski” przypominający orle skrzydło, którego jego ojciec używał podczas wyprawy wiedeńskiej. Można założyć, że ten symbol godności wojskowej został wykonany już w okresie, gdy Sobieski był hetmanem, i towarzyszył mu później w bitwach, którymi dowodził jako król.

Pierre Vaneau (Vanneau), Jan III Sobieski, 1683/87

Krótko po zwycięstwie pod Wiedniem w 1683 roku sława Jana III Sobieskiego rozprzestrzeniła się po całej Europie. Wiadomość o triumfie nad Turkami skłoniła biskupa Armanda de Béthuné'a, by uczcić polskiego króla w katedrze w Le Puy-en-Velay. Brat Armanda de Béthuné'a był szwagrem królowej Marii Kazimieri, małżonki króla Jana III Sobieskiego.

We wnętrzu katedry w Le Puy-en-Velay miał stanąć imponujący pomnik Jana III. Statua króla oraz rzeźby jeńców wojennych zostały wykonane jako fragmenty nieukończonożnego monumentu. Zlecenie wykonania pomnika otrzymał rzeźbiarz Pierre Vaneau. Poszczególne elementy wyrzeźbionego w drewnie pomnika miały razem stanowić złożony program ikonograficzny, odzwierciedlający różne aspekty panowania i działalności Jana III. Rzeźba polskiego króla o lekko ponadnaturalnych rozmiarach, przedstawiająca go w antykizującej zbroi jako zwycięzcę, miała stanowić zwieńczenie monumentu.

Najważniejsze części pomnika zostały wykonane przez Pierre'a Vaneau w latach 1683–1687, jednak artyście najwidoczniej nie udało się ukończyć wszystkich komponentów przed swoją przedwczesną śmiercią. Obecnie pojedyncze części monumentu przechowywane są w różnych zbiorach we Francji i w Polsce.

Niniejszy przewodnik ukazał się z okazji wystawy
Jan III Sobieski. Polski król w Wiedniu prezentowanej
od 7 lipca do 1 listopada 2017 roku
w Pałacu Zimowym (Winterpalais) księcia Eugeniusz Sabaudzkiego w Wiedniu.

Wystawa

Dyrektor ds. naukowych/Dyrektor generalna:
Stella Rollig
Dyrektor ds. ekonomicznych: Wolfgang Bergmann
Kuratorzy: Maike Hohn, Konrad Pyzel

Kierownik wystawy i zarządzania zbiorami:
Stephan Pumberger
Realizacja wystawy: Eszter Vályi
Kierownik Działu Edukacji Artystycznej:
Susanne Wögerbauer
Kierownik Działu Komunikacji Społecznej i
Nowych Mediów: Monika Voglgruber
Opieka konserwatorska: Stefanie Jahn

Winterpalais
Himmelfortgasse 8
1010 Wien
www.belvedere.at

Partnerzy wystawy:
Muzeum Łazienki Królewskie w Warszawie
Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie
Zamek Królewski w Warszawie – Muzeum
Zamek Królewski na Wawelu – Państwowe
Zbiory Sztuki

winterpalais

Przewodnik

Wydawcy: Stella Rollig, Maike Hohn
Redakcja tekstów: Brigitte Hauptner na podstawie
tekstów następujących autorów: Artur Badach,
Aneta Biały, Maike Hohn, Alicja Jakubowska, Dorota
Juszczak, Monika Ochnio, Adriana Podmostko-Kłós,
Konrad Pyzel, Krystyna Sarnowska-Jackowska,
Joanna Winiewicz-Wolska, Jerzy Żmudziński

Redakcja wydawnicza: Eva Lahnsteiner,
Theresa Neureiter
Wybór ilustracji: Maike Hohn, Theresa Neureiter,
Konrad Pyzel
Tłumaczenie (język niemiecki – język polski),
redakcja i korekta: Jerzy Bielerzewski (Uniwersytet
Zielonogórski)
Opracowanie graficzne: Alexander Rendi
Współpraca przy opracowaniu graficznym:
Eugen Lejeune
Druk: Grasl FairPrint, Bad Vöslau

© 2017 Belvedere, Wien, Muzeum Pałacu Króla
Jana III w Wilanowie, Warszawa, artyści i autorzy
Wszelkie prawa zastrzeżone

Prawa do zdjęć: Zamek Królewski w Warszawie – Muzeum: © Zamek Królewski w Warszawie – Muzeum, fot.: Andrzej Ring, Lech Sandzewicz: s. 1, numery 1, 3, 24; Belvedere, Wiedeń: © Belvedere, Wien (fot.: Oskar Schmidt): s. 2; Zamek Królewski na Wawelu – Państwowe Zbiory Sztuki w Krakowie: © Zamek Królewski na Wawelu, fot.: Lukasz Schuster: nr 2; © Zamek Królewski na Wawelu, fot.: Anna Stankiewicz: s. 4, numery 8, 13, 21; Львівська національна галерея мистецтв імені Б.Г. Возницького: © Lviv National Art Gallery named after B. G. Voznytskyi: nr 4; Klasztor Ojców Dominikanów w Krakowie: © Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie, fot.: Janusz Kozina: nr 5; Muzeum Łazienki Królewskiej w Warszawie: © Muzeum Łazienki Królewskiej w Warszawie, fot.: Piotr Kotlarski: nr 6; Muzeum Narodowe w Warszawie: © Copyright by Ligier Piotr/Muzeum Narodowe w Warszawie: numery 7, 10, S. 28; Muzeum Narodowe w Poznaniu: © Pracownia Fotografii Cyfrowej Muzeum Narodowego w Poznaniu: nr 9; Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie: © Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie, fot.: Wojciech Holnicki: nr 11; © Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie, fot.: Zbigniew Reszka: numery 19, 20; Klasztor Nawiedzenie Najświętszej Marii Panny w Krakowie: © Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie, fot.: Agnieszka Indyk: nr 12; Kunsthistorisches Museum, Wiedeń: © KHM-Museumsverband: numery 14, 15; Polska Akademia Nauk Biblioteka Gdańska: © Polska Akademia Nauk Biblioteka Gdańska, fot.: Andrzej Kolecki: nr 16; Fürst Starhemberg'sche Familienstiftung, Eferding: © Sammlung Schloss Starhemberg: nr 17; Stift Herzogenburg, Kunstsammlungen des Augustiner-Chorherrenstifts: nr 18; Kościół św. Katarzyny i Małgorzaty w Kętach: fot.: Barbara Kalfas: nr 22; Klasztor OO. Paulinów na Jasnej Górze, Częstochowa: © Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie, fot.: Zbigniew Reszka: nr 23.

Czas trwania wystawy

7 lipca–1 listopada 2017 roku

Godziny otwarcia

Codziennie w godz. 10.00–18.00

W piątki w godz. 10.00–21.00

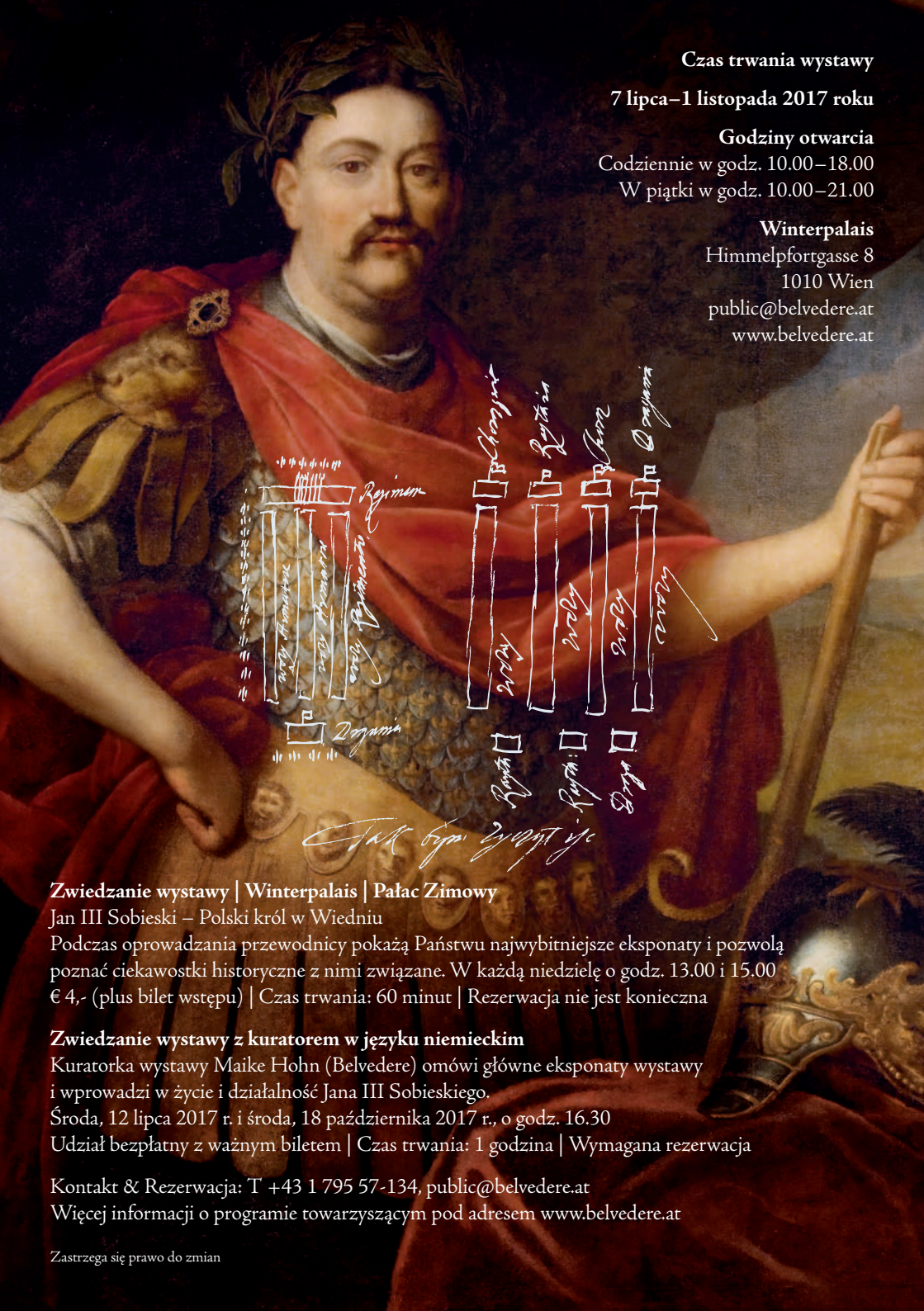
Winterpalais

Himmelfortgasse 8

1010 Wien

public@belvedere.at

www.belvedere.at

Zwiedzanie wystawy | Winterpalais | Pałac Zimowy

Jan III Sobieski – Polski król w Wiedniu

Podczas oprowadzania przewodnicy pokażą Państwu najwybitniejsze eksponaty i pozwolą poznać ciekawostki historyczne z nimi związane. W każdą niedzielę o godz. 13.00 i 15.00 € 4,- (plus bilet wstępu) | Czas trwania: 60 minut | Rezerwacja nie jest konieczna

Zwiedzanie wystawy z kuratorem w języku niemieckim

Kuratorka wystawy Maike Hohn (Belvedere) omówi główne eksponaty wystawy i wprowadzi w życie i działalność Jana III Sobieskiego.

Środa, 12 lipca 2017 r. i środa, 18 października 2017 r., o godz. 16.30

Udział bezpłatny z ważnym biletem | Czas trwania: 1 godzina | Wymagana rezerwacja

Kontakt & Rezerwacja: T +43 1 795 57-134, public@belvedere.at

Więcej informacji o programie towarzyszącym pod adresem www.belvedere.at

Zastrzega się prawo do zmian